

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2024 | 2. SZÁM
LXVI. ÉVFOLYAM

Csermelyi József
Gosztonyi János püspök hamis oklevele?

Fóti Miklós
A budai vilájet dunai kapudánsága a 16. században

Sz. Simon Éva
Egy határvidéki szandzsák születése – Szigetvár

Gebei Sándor
A *Pragmatica Sanctio* törvényerőre emelése
az Erdélyi Fejedelemségben

Ana Biočić
Egyház és állam a 19. századi Horvátországban

Erős Vilmos
Mályusz Elemér szellemtörténeti 19. százada

Neuspiller Ferenc
Földgáz vagy szankciók?
Az olasz–szovjet kapcsolatok a kis hidegháború idején

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, † OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2024-es évfolyam megjelenetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVI. évfolyam, 2024. 2. szám

TANULMÁNYOK

Csermelyi József Gosztonyi János püspök hamis oklevele?	189
Fóti Miklós A budai vilájet dunai kapudánsága a 16. században	201
Sz. Simon Éva Egy határvidéki szandzsák születése – Szigetvár. Az oszmán polgári és katonai igazgatás kiépülésének logikája a szigetvári szandzsák birtokadományozásainak példáján keresztül	221
Gebei Sándor A <i>Pragmatica Sanctio</i> törvényerőre emelése az Erdélyi Fejedelemségben	243
Ana Biočić Egyház és állam a 19. századi Horvátországban	261
Erős Vilmos Történelem és filozófia. Mályusz Elemér szellem- történeti 19. százada. Forrásközlés és interpretáció	273
Neuspiller Ferenc Földgáz vagy szankciók? Az olasz–szovjet kapcsolatok a kis hidegháború idején	293
MEGEMLEKEZÉS	
Kaposi Zoltán Orosz István (1935–2024)	315

EGYHÁZ ÉS ÁLLAM A 19. SZÁZADI HORVÁTORSZÁGBAN

ANA BIOČIĆ

CHURCH AND STATE IN 19TH CENTURY CROATIA

The paper deem the relationship between the Catholic Church and the state in Banska Croatia and Slavonia in the 19th century. The main research question is do they cooperate and in what areas. The paper argues that at the time of the creation of modern nations and the secularization and emancipation of the state from the Catholic Church, in the Banska Croatia and Slavonia, priests were involved in public life as a consequence of Josephinism, the territorial and administrative disunity of the Croatian countries, the absence of a strong civil class, and the high lack of education and illiteracy of the still predominantly rural country. In the paper, we will also answer the question of what the relationship between the legislature and the Catholic Church was, and we will determine the laws passed in this period which relate to the Church and its position.

Keywords: Catholic Church, Banska Croatia and Slavonia, national integration, liberalism, 19th century

A 19. század első felében a katolikus egyház és az állam viszonyát a báni Horvátországban és Szlavóniában¹ – miként az egész Habsburg Monarchiában – a jozefinizmus határozta meg, amit csak a század közepén, a Ferenc József császár és IX. Piusz pápa között létrejött konkordátum számolt fel.² Ez a jozefinista örökség volt az egyik oka a katolikus egyház és

Ana Biočić, *segédprofessor, Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet [Zágrábi Egyetem, Katolikus Teológiai Kar].*

- 1 A horvát történetírásban sok esetben Háromegy Királyságnak nevezik az újkori Horvátországot, Szlavóniát és Dalmáciát. Ez azonban pontosításra szorul. 1848 előtt még Szlavónia is kettős – egyszerre horvát és magyar – uralom alatt állt, Dalmácia pedig osztrák igazgatás alá tartozott, és államjogilag is elkülönült az előző kettőtől. Dalmáciát a Habsburgok 1797-től, majd 1813-tól kezdve következetesen a Magyar Koronától és Horvátországtól is teljesen elkülönítve kormányozták. Andrija Dorotić a magyar koronához akarta csatolni Dalmáciát, s azon keresztül kívánta a tartományt egyesíteni Horvátországgal. Dalmáciát az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés Ausztria részének hagyta, de virtuálisan az 1868. évi horvát–magyar kiegyezés 3. pontja alapján Horvátország része is lett. Tehát az újkorban 1868-tól virtuálisan létezett ugyan a Háromegy Királyság, ám Dalmácia és Horvát-Szlavónország egyesítése elmaradt, így ilyen államalakulatról 1918 előtt nem beszélhetünk. Összefoglalóan lásd Sokcsevits Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Bp., 2011. (Szomszéd Népek Történelme) 232–241., 369–381.
- 2 A császárnak támogatásra volt szüksége a liberálisokkal szemben, és ezt az egyházban találta meg, ezért az 1850. április 18-i és 23-i rendeletekkel eltörölte a királyi tetszvényjogot, engedélyezte a szabad érintkezést

az állam együttműködésének a Magyar Királyságban és ezen belül pedig Horvát-Szlavónországban. A jozefinista szellemben nevelkedett katolikus papok ugyanis hajlandók voltak erre az együttműködésre, és támogatták az illír mozgalom eszméit.³ A horvátság a Habsburg Monarchián és a Magyar Királyságon belül három különböző jogállású területen (Dalmácia, Horvátország, Szlavónia) élt. E széttagoltság sarkallta egyesítésre a horvátokat a „nemzetek századában”. E törekvés mellett a katolikus egyház és az állam viszonyának szabályozása másodlagossá vált.

Nem felejtethetjük el azt sem, hogy a túlnyomórészt agrárjellegű Horvát-Szlavónországban ekkor kisszámú írástudó és művelt lakosság élt. Hiányzott egy olyan polgári réteg, amely képviselhetette volna a liberalizmus eszméit, köztük az állam és az egyház szétválasztását.⁴ A 19. században az írástudatlanság jelentős problémát jelentett, amelynek következtében az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legelmaradottabb régiójának számított: 1869-ben Horvátországban és Szlavóniában a lakosság 83 százaléka nem tudott írni és olvasni.⁵ Az írástudás előmozdítása rendkívül fontos volt a modern közigazgatás hatékonyabbá tételére irányuló állami törekvés szempontjából, ráadásul ez nagymértékben befolyásolta a gazdasági, valamint a kereskedelmi fejlődést is. Érdemes megjegyezni, hogy az írástudás terjesztésében a katolikus papok továbbra is fontos szerepet játszottak az állami iskolák és a képzett tanerő hiánya miatt. Az egyház és állam viszonyát különlegessé tette, hogy a rendi országgyűlési jogok között szerepelt a vallás megválasztásának joga is, és ez nagyban hozzájárult a katolikus hit kiváltságos helyzetének és ebből következően a katolikus egyház pozíciójának megőrzéséhez.⁶ Ezt a szempontot mindig mérlegelni kell, ha Horvát-Szlavónországnak a Magyar Királysághoz fűződő kapcsolatait vizsgáljuk. Magyarországon ugyanis számottevő protestáns lakosság élt, és e tekintetben is jelentősen eltért a túlnyomórészt katolikus Háromegegy Királyságtól. Mivel a horvátok fenyegetve érezték nemzeti jogaikat a magyaroktól, a katolikus hithez való ragaszkodás egyrészt a Magyarországtól való szándékos távolságtartásnak, másrészt a nyelvileg és

Rómával, és visszaállította a püspökök bírói és büntető jogának gyakorlását. Bővebben lásd Erika Weinzierl-Fischer: *Die Österreichischen Konkordate von 1855 und 1933*. München, 1960. 35–59.; Karl Vocelka: *Verfassung oder Konkordat? Der publizistische und politische Kampf der österreichischen Liberalen um die Religionsgesetze des Jahres 1868*. Wien, 1978. (Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie 17) 20–34.; *Velika povijest Crkve*. I–VII. Ed. Hubert Jedin et al. Zagreb, 1981–2019. VI/1. 521–523.

- 3 Franjo Emanuel Hoško: Liberalni katolicizam kao sastojnica ideologije ilirizma. *Croatica Christiana Periodica* 15 (1991) Nr. 28. 53.
- 4 A papság szerepe a nacionalista eszmék képviseletében és propagálásában nemcsak horvát-szlavón területen volt jelentős, hanem a Baltikumtól az Adriáig terjedő térségben mindenhol. A vidéki Magyarországon is a legtöbb faluban a pap vagy lelkész képviselte az értelmiséget, bár magyar földön valamivel számosabb volt a nemesi és nem nemesi honorácior értelmiségiek aránya.
- 5 1868-ban Magyarországon a lakosság 68 százaléka számított írástudatlannak. Iván T. Berend – György Ránki: *Evropska periferija i industrijalizacija 1780–1914*. Zagreb, 1996. 85.; *Grada za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. I–VIII. Ed. Antun Cuvaj. Zagreb, 1910–1913. VI. 12.
- 6 Az újkorban legfontosabb országgyűlési jogok közé tartozott a parlament törvényhozói függetlensége, a nemesi felkelés elrendelése, a vallásról és a nemesi indigenátusról és a hivatalos nyelvről (ennek kérdése 1790-től merült fel) való döntés. Az államvallás megválasztásának municipális jogával a 17. század eleje óta él a horvát parlament. Lásd *Pravni leksikon*. Ed. Vladimir Pezo. Zagreb, 2007. 758.; Ivana Jukić: *Vjerska politika plemstva u Hrvatskom saboru od 1604. do 1687. godine*. In: *Tridenska baština. Katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama*. Ed. Zrinka Blažević – Lahorka Plejić Poje. Zagreb, 2016. 85–98.

közigazgatásilag széttagolt horvátok integrációs eszközének is tekinthető. Mindez magyarázatul szolgál az egyház és az állam együttműködésére a Háromegy Királyságban a „hosszú 19. század” során.⁷

Az állam és a katolikus egyház közötti kooperáció abból is következett, hogy a liberális katolicizmus eszméit Josip Juraj Strossmayer püspök és Franjo Rački kanonok is magukévá tették. Mindketten úgy vélték, hogy minden ember szabadon kapja meg a vallási igazságokat, ezért jogukban áll az is, hogy a szabad nemzetben egyéni polgári jogokat élvezzenek. A liberális katolikusok szorgalmazták az egyház és az állam közötti együttműködést, a katolikus papság bevonását a modern társadalomba, a keleti és nyugati egyházak közötti kapcsolatot pedig a megbékélés és az egység paradigmáján keresztül értelmezték.⁸

Strossmayer és Rački hívei azonban kisebbségben maradtak. A katolikus papság zöme a nemességhez hasonlóan ragaszkodott a fennálló rendhez, ezért elfogadta a korlátozott szabadság elveit – azaz a nemzet szabadságát –, de már nem feltétlenül támogatta a nemzeteten belül az egyének szabadságát és egyenlőségét. Mivel a „nemzeti újjászületést” főként előkelő nemesek – köztük Janko Drašković gróf, Karlo Sermage gróf és Franjo Vojkffy gróf –, papok és maroknyi polgár vezette, nem meglepő, hogy annak liberális törekvései meglehetősen korlátozottak, azaz konzervatívok maradtak.⁹

Ezt látszik erősíteni, hogy a század első felében, így az 1848. évi forradalom idején sem követelték az állam és az egyház szétválasztását vagy az egyház évszázados jogaiba való beavatkozást. Az egyházzal szembeni liberális törekvéseket jól érzékelteti a *Zahtije vanja naroda* [A nemzet követelése] című petíció, amelyet a zágrábi nagy nemzetgyűlés fogadott el 1848 márciusában, a forradalom idején. Ennek 9. pontja a „sajtó, a hit, a tanulás és a szólás szabadságát”, 30. pontja pedig a cölibátus eltörlését és a népnyelv liturgiába történő bevezetését követeli. A 29. pont azokat a lelki és polgári szolgálatokat említi, amelyeket csak a „Háromegy Királyság fiaira” kellene bízni, ez pedig elég világosan a külföldi származású Juraj Haulik zágrábi püspök kizárására irányuló törekvést jelentette.¹⁰ A liberálisok egyházzal kapcsolatos követeléselei inkább fegyelmi kérdésekre vonatkoztak,

7 Mirko Juraj Mataušić: Odnos katoličke Crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848–1900. *Bogoslovska Smotra* 55 (1985) Nr. 1–2. 196–201.

8 Vlasta Švoger: Liberalni katolicizam u Hrvatskoj i Strossmayer. In: *Zbornik 7. i 8. Strossmayerovih dana*. Ed. Ivica Mandić. Đakovo, 2011. 77–125.; Mirjana Gross: *Vijek i djelovanje Franje Račkog*. Zagreb, 2004. 19–24., 449–462.; Antun Čečatka: *Viđenje Crkve J. J. Strossmayera (1815–1905). Perspektive jedinstva sa slavenskim pravoslavnim crkvama*. Đakovo, 2001. 134–175.; Slavko Slišković: Strossmayer, Crkva i liberalizam. In: *Zbornik 7. i 8. Strossmayerovih dana*, 57–76.

9 Erre példa gróf Janko Drašković Disszertációja [Disszertáció avagy értekezés, mely ajándékol adatik a törvényes követ uraknak és királyságaink leendő törvényhozóinak, kik a leendő magyar diétára küldetnek, melyet eme királyságok egy régi hazafiúja állított össze. Károlyváros, 1832.], amelyben nem a feudális rend eltörlésére, hanem nemzetének a birodalmon belüli belső szabadságára és gazdasági modernizációra törekedett. Gondolatai sok tekintetben összecsengtek Széchenyi István reformelképzeléseivel. Lásd Nikša Stančić: *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb, 2002. 41–42.

10 A dokumentumot idézi Jaroslav Šidak: 'Narodna zahtije vanja' od 25. ožujka – program hrvatske Četrdeset Osme. In: uő: *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848–49*. Zagreb, 1979. 33–76. Haulik püspök és az illírek viszonya azért ennél természetesen sokkal összetettebb és bonyolultabb, lásd Josip Kolanović: *Zagrebački biskup Juraj Haulik i ustoličenje bana J. Jelačića*. *Fontes* 3 (1997) 177–206.

nem találkoznak köztük sem az egyházi tanok elleni támadásokkal, sem az egyház és az állam szétválasztására irányuló erőfeszítésekkel. A nemzeti követelések elfogadásakor jelentős számú pap volt jelen, ám ők többnyire az alsópapsághoz, nem pedig a klérus felső köreihez tartoztak. Ugyanaznap, amikor a *Zahtije vanja narodát* elfogadták, a liberális törekvésekkel összhangban a stubicai dekanátus papjainak találkozájára is sor került. Ők szemináriumi reformokat és a cölibátus eltörlését követelték. Ez utóbbit egy Pavao Štoos nevű pap kérelmezte írásában, és a korabeli sajtó egyes cikkei is felvetették.¹¹ A fiatal papok, papnövendékek és káplánok nem érték be ennyivel, követelték a vidéki és városi papság egyenlő fizetését, valamint a kegyúri jog eltörlését is. 1849-ben a báni tanács oktatási osztálya az iskolai szabályzatban kérte, hogy a teológushallgatóknak tanulmányaik első három évét ne kelljen a szemináriumban tölteni, ám a szeminárium ettől függetlenül nyújtson nekik anyagi támogatást.¹² A forradalmi események és a közvélemény körében kialakult ellentétek következtében a 114 papnövendékből 94 hagyta el a zágrábi szemináriumot, ami miatt Haulik püspök felfüggesztette az intézmény működését, igaz, nem egészen fél évvel később azonban újra megnyitotta, és a jezsuitákra bízta a vezetését.¹³

Bár a nacionalizmus eszméje teológiailag értelmezhetetlen a nemzetközi entitásként működő katolikus egyház számára, a báni Horvátországban és Szlavóniában ez másképp volt. A katolikus papok aktívan részt vettek a nemzeti újjászületésben. Maksimilijan Vrhovac zágrábi püspök a mozgalom előfutárának számított a horvát tartományok egyesítése mellett való kiállásával, politikai munkásságával és a nyelvvél való törődésével, különösen a nemzeti kincsek gyűjtéséről szóló 1813. évi kiáltványával.¹⁴ A területi egyesítéssel kapcsolatban érdemes megemlíteni Andrija Dorotić ferences szerzetest, aki a Velencei Köz-

- 11 A katolikus egyház tevékenységére a „nemzeti újjászületés” és az 1848. évi forradalom idején lásd még *Novine Dalm. hërv. slavonske* [Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske] 1848. április [travanj] 25. 153., április 29. 161.; 1848. augusztus [kolovoza] 5. 333., augusztus 15. 351., augusztus 22. 361–362., augusztus 25. 365366. Vlasta Švoger: Vjerska problematika u zagrebačkom liberalnom tisku 1848–1852. *Croatica Christiana Periodica* 29 (2005) Nr. 56. 121145.
- 12 92. pont: „Slušatelj bogoslovja bavit će se perve tri godine svojih naukah izvan semeništa duhovnoga. Za to vreme dobivat će novčanu potporu od semeništa, koja će biti jednaka troškovom, koji su dosada u semeništu na njih dolazili...” [„A teológiai hallgatók tanulmányaik első három évét a papi szemináriumon kívül töltik. Ez idő alatt a szemináriumtól anyagi támogatást kapnak, amely megegyezik az eddig a szemináriumba járók költségeivel...”] A báni tanács oktatási osztálya által készített *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hrvatsku i Slavoniu* című teljes dokumentumot lásd *Grada za povijest školstva*, III. 347–371., 367.
- 13 A katolikus egyház tevékenységére a „nemzeti ébredés” és az 1848. évi forradalom idején lásd még Hoško: *Liberalni katolicizam*, 44–46., 53.; Josip Horvat: *Ljudevit Gaj, Njegov život i njegovo doba*. Zagreb, 1975. 149–150., 255–260., 283. A papságon belüli vitákra lásd Vinko Cević: *Reformistički pokret rimokatoličkog svećenstva u Hrvatskoj godine 1848*. *Republika* 4 (1954) 355–361. Franjo Emanuel Hoško: *Zagrebački bogoslovi u vrijeme preporoda*. *Croatica Christiana Periodica* 3 (1979) Nr. 4. 176.; Iskra Iveljić: *Katolička crkva i civilno društvo u Hrvatskoj 1848. godine*. *Časopis za Suvremenu Povijest* 25 (1993) Nr. 2–3. 19–42.; Juraj Mirko Mataušić: *Susret Crkve s civilnim društvom u 19. stoljeću*. In: *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog održanog u Zagrebu i Krku* 29. do 31. ožujka 2001. Ed. Zlatko Matijević. Zagreb, 2002. 33–54.; Šidak: *Narodna zahtije vanja od 25. ožujka, 1756.*; Mirjana Gross: *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860*. Zagreb, 1985. 325–353.; Josip Buturac: *Povijest Zbora duhovne mladeži zagrebačke, 1836–1936*. Zagreb, 1937. 15–40.
- 14 Maja Matasović: „U ime Božje”. *Život i djelovanje Maksimilijana Vrhovca (1752–1827)*. In: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru*. Ed. Lovorka Čoralčić et al. Zagreb, 2016. 198–205.

társaság megszűnése után több paptársa segítségével Dalmácia és Horvát-Szlavónország egyesítésén dolgozott.¹⁵ Mirko Ožegović [Osegovich Imre] zengg-modrusi püspök tevékenysége szintén az újjászületési mozgalmakhoz kapcsolódik, aki hangsúlyozta a papok részvételének fontosságát az igazságszolgáltatásban.¹⁶ A mozgalom iránti lelkesedést figyelhetjük meg a zágrábi teológusok körében is, akik a Fiala Lelkipásztorok Nemzeti Egyesülete [Narodno duhovne mladeži društvo, később Zbor duhovne mladeži zagrebačke] elnevezésű társaságba szerveződve a nemzeti nyelv ápolásával és a nemzeti történelem tanulmányozásával kívánták feléleszteni a nemzeti öntudatot. Ez az egyesület mindenféle „külső” hatás nélkül, az egyházmegyei szeminárium falai közt jött létre. Ljudevit Gaj maga is meglátogatta az egyesület tagjait és nagy örömmel figyelte munkájukat, ugyanis meg volt győződve róla, hogy a papnövendékek az újjászületés sikerének kulcsai.¹⁷ Az alsó- és felsőpapság – bár az egyház liberalizációja terén voltak közöttük nézeteltérések –, a nemzeti ügy szempontjából egységesen felkarolta a kulturális, oktatási és gazdasági intézmények létrehozását. Ez a 19. század első felében az olvasóköri, a *Matica*, a *Skladnoglasja* (a zágrábi püspök védnöksége alatt álló Zenei Intézet), a Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Színház – amelynek alapításáról egy olyan parlamenti ülésen döntöttek, ahol Juraj Haulik püspök elnökölt, aki személyesen biztosította az ehhez szükséges pénzeszközök negyedét –, illetve különféle újságok, különösen Gaj *Danica* című lapjának támogatását jelentette, amelyben a papok munkatársként és előfizetőként is részt vettek. Ez a támogatás kulcsfontosságú volt, mivel ezek az intézmények – miként a Monarchia más területein is – a patrónusoktól függtek és adományokból jöttek létre. Az állam ugyanis csak fokozatosan vette át a nemzeti intézmények finanszírozását a század második felében.¹⁸ A papok, püspökök és érsekek a század második felében az állam szerepvállalása mellett is fontos szerepet töltek be a nemzetépítésben, ami olyan tettekben nyilvánult meg, mint a Strossmayer püspök parlamenti kezdeményezésére és mások mellett az ő anyagi hozzájárulásával létrejött Zágrábi Egyetem¹⁹ vagy a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia megalapítása.²⁰ Haulik érsek azzal a céllal alapította meg 1867-ben

- 15 Vicko Kapitanović: *Fra Andrija Dorotić (1761–1837) reformator, političar i dobrotvor*. Split, 2016. 71–247. Andrija Dorotić egyébiránt a Magyar Koronához akarta csatolni Dalmáciát, s azon keresztül kívánta a tartományt egyesíteni Horvátországgal. Vö. 1. j.
- 16 Ösztönözte a horvát nyelv fejlődését, hivatalában már 1848-ban bevezette használatát. Az oktatás fejlesztését szorgalmazva 1843-ban nyilvános gimnáziumot nyitott. Ezenkívül anyagilag támogatta a nemzeti integráció kulturális és tudományos intézményeit. 1829-ben a pesti Hétszemélyes Tábla tagjává nevezték ki. Mirko Bogović: Biskup Mirko Ožegović. *Senjski Zbornik* 17 (1990) 249–260.
- 17 Buturac: *Povijest Zbora*, 24.; J. L[achner]: Zagrebački klerici u događajima od 9. prosinca 1843. *Katolički List* 94 (1943) 559–562.
- 18 Agneza Szabo: Sudjelovanje svećenstva zagrebačke (nad)biskupije u Hrvatskome narodnom preporodu između godina 1835. i 1848. In: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*. Ed. Antun Škvorčević. Zagreb, 1995. 317–331.
- 19 Az egyetem első rektora egy pap, Matija Mesić volt, aki nem a hittudományi, hanem a jogi karról érkezett. Vö. Ana Biočić – Slavko Slišković: *Profesori Katoličkoga bogoslovnog fakulteta rektori Sveučilišta u Zagrebu/Professors of the Catholic Faculty of Theology as Rectors of the University of Zagreb*. Zagreb, 2020.
- 20 Strossmayer püspök beszéde a horvát parlament kilencedik ülésén. 1861. április 29. *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu*. Zagreb, 1862. 71–77.

a Szent Jeromos Társaságot, hogy vallásos könyveket adjon ki nemzeti nyelven.²¹ Más horvát területeken (például Dalmáciában és Isztriában), valamint Közép-Horvátországban a papság ugyancsak fontos szerepet játszott a nemzeti öntudat felébresztésében. Közülük is kiemelkedett Mihovil Pavlinović Dalmáciában, valamint Juraj Dobrila püspök Isztriában.²²

A Horvát-Szlavón Gazdasági Társaság 1841. évi létrejöttét is jelentős részben Haulik püspöknek tulajdonítják, aki a szervezet első elnöke volt. A társaság céljai között szerepelt a termelés, illetve a horvát gazdák és vállalkozók versenyképességének javítása.²³ Mivel a báni Horvátország túlnyomórészt agrárjellegű volt, ahol a gazdaságok kis méretű szántó-földdel rendelkeztek, ahol az iskolázatlan lakosság a modern szerszámokat és technikákat nem ismerte, nyilvánvaló e társaság és kiadványai, például a *Gospodarski List* [Gazdasági Közlöny] jelentősége.²⁴ A papság a vidéki lakosság oktatásán keresztül próbálta a gazdák helyzetét javítani. Ehhez naptárak kiadásával és szócikkek írásával járultak hozzá. A jobbagság eltörlése után a papság elvesztette a tizedhez való jogát, és mivel nem rendelkezett más bevételi forrással, önkéntes adományokra szorult. Ez a helyzet arra készítette a földbirtokos papokat, hogy aktívan vegyék ki részüket a földművelés és a gazdaság fejlesztéséből, ezzel is példát mutatva a világiaknak.²⁵

1849-ben az európai forradalmak és a magyar szabadságharc veresége véget vetett az újjászületési mozgalmaknak, és a katolikus egyház birodalmi szinten támogatást nyújtott a császárnak a következő évek politikájához. Cserében 1855-ben megkötötték a már említett konkordátumot, amely Magyarországon 1867-ben hatályát veszítette, ám a Magyarország és a Horvátország közötti államjogi viszonyok rendezetlensége miatt Horvátországban érvényben maradt. Ausztriában hivatalosan 1874-ben eltörölték ugyan a konkordátumot, ekkor azonban már érvényben volt a horvát-magyar kiegyezés, amely szerint a vallási kérdések és a törvényhozás horvát belügynek számítottak, ezért ebben a kérdésben a horvát parlament volt illetékes. Ez utóbbi pedig a század folyamán nem kérdőjelezte

21 Josip Buturac: *Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima ili Sv. Ćirila i Metoda 1868–1968*. Zagreb, 1969. 9–12.

22 Antoni Cetnarowicz: *Narodni preporod u Istri (1860–1907)*. Zagreb, 2014.; Antoni Cetnarowicz: *Narodni preporod u Dalmaciji*. Zagreb, 2006.; Nikša Stančić: Mihovil Pavlinović u Narodnom preporodu u Dalmaciji i Hrvatskoj politici 19. stoljeća. In: *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*. Ed. Nikša Stančić. Zagreb, 1990. 9–36.; Mladen Juvenal Milohanić: *Dr. Juraj Dobrila. Glasnik istine, branitelj naroda i Crkve: rodoljub, filantrop i homo politicus*. Pazin, 2012. 15–57.

23 Fran Kuralt: *Rad Hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva i njegov razvitak od godine 1841. do 1883*. Zagreb, 1884.; Goran Arčabić: Formiranje i rad Hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva u vrijeme preporoda (1841–1848). *Povijesni Prilozi* 22 (2003) Nr. 25. 309–328.

24 Igor Karaman: *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*. Zagreb, 1972. 63–85., 302–316.; Iskra Iveljić: *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Zagreb, 2007. 36–110.; Vladimir Stipetić: *Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva (1820–2005)*. Zagreb, 2012. 431.; Milan Vrbanus: *Gospodarski razvoj hrvatskih zemalja*. In: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom” 19. stoljeću*. Ed. Vlasta Švogor – Jasna Turkalj. Zagreb, 2016. (Povijest Hrvata 6) 191–222.

25 Mira Kolar Dimitrijević – Elizabeta Wagner: Svećenik Vilim Švelec i gospodarsko poučavanje seljaštva u Hrvata 19. stoljeću. *Cris* 1 (2010) Nr. 12. 97–110.; Iskra Iveljić: *Katolička crkva i civilno društvo u Hrvatskoj 1848. godine. Časopis za Suvremenu Povijest* 25 (1993) Nr. 2–3. 28–30.

meg a konkordátum érvényességét, ami összhangban volt a katolikus egyház és az állam közötti együttműködéssel.²⁶

Ezt az együttműködést ingatták meg az Ivan Mažuranić bán liberális kormánya alatt hozott törvények (köztük a zsidók egyenjogúságáról és az oktatásról szóló törvény), majd a vallási közösségek jogállására vonatkozó későbbi jogszabályok.²⁷ A zsidók egyenjogúságáról szóló 1873. szeptemberi parlamenti vita során a törvényhozási bizottság azt javasolta, hogy a kormány teremtsen meg az általános egyenjogúság jogalapját, ami azonban nem valósult meg. A vita során Josip Lehpamer katolikus lelképásztor megjegyezte, hogy mivel a vallási egyenlőség már működik, így nincs is szükség ilyen törvényre.²⁸ Az úgynevezett Mažuranić-féle oktatási törvény nem vetett véget a katolikus egyház és a papság jelenlétének az oktatásban. Továbbra is a katolikus egyház képviselői határozták meg a vallásoktatás tantervét és a tanítási órák számát, illetve ők nevezték ki a hitoktatókat is. A tanároknak azonban ugyanolyan vallásúnak kellett lenniük, mint a diákok többségének.²⁹ A katolikus egyház egyéb illetékességét nem kérdőjelezték meg, érintetlen maradt például az anyakönyvek vezetése, a házasságkötések lebonyolítása és a válási ügyek kezelése. Ez a legtöbb európai országban másként alakult.

A vallási közösségek jogállására vonatkozó jogszabályok jól mutatják e közösségek politikától való függését. Ez abból is kitűnik, hogy a horvát parlament nem ismerte el a protestáns közösségek egyenjogúságát, ugyanis a protestáns vallás tilalma szerepelt a municipális jogok között. A horvátok pedig e tilalmat saját autonómiájuk, valamint a Magyarországól és Ausztriától való függetlenségük bizonyítékaként őrizték. A magyar kormány meggátolta azt a horvát törekvést, amely a protestáns egyházat a horvát nemzeti kormány felügyelete alá helyezte volna. Csak 1898-ban született meg a két protestáns egyház külső jogi viszonyait szabályozó törvény. Ennek értelmében a Horvátországban és Szlavóniában levő evangélikus és református gyülekezeteket a magyar egyházi szervezet részévé tették, amelyek törvényeiket közös zsinatokon hozták meg, bár a bán névlegesen megtartotta felügyeleti jogát felettük. A magyarországi kormányzat ezzel valójában meghíúsította a horvátországi és szlavóniai protestáns egyházak elszakadását Magyarországtól. Az ortodox egyház helyzetét 1887-ben az 1868. évi magyar törvény alapján egységesítették, amely előírta a szerb görögkeleti egyház egységét a Szent Korona országaiban. Ez azt

26 Ana Biočić: Stav *Glasnika* prema konkordatu iz 1855. godine te neratificiranom konkordatu u Kraljevini Jugoslaviji című írása a *Međunarodni simpozij 150. godina Vjesnika Đakovačko-osječke nadbiskupije* konferenciakötetben fog megjelenni.

27 Az egyes vallási közösségek helyzetét is meghatározó törvények az alábbiak voltak: a görögkeleti egyház ügyeinek és a cirill ábécé használatának szabályozásáról szóló törvény 1887-ből, a két protestáns egyház külső jogi kapcsolatainak szabályozásáról szóló törvény 1898-ból, a felekezeti törvény 1906-ból és az iszlám vallás elismeréséről szóló törvény 1916-ból. Lásd még Dalibor Čepulo: *Prava građana i moderne institucije. Europska i hrvatska pravna tradicija*. Zagreb, 2003. 170–180.

28 *Saborski dnevnik Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije godina*. I. 1872–1875. Zagreb, 1875. 642.

29 Ez a törvény az európai trendeket követte, és részben a hasonló osztrák (1869), illetve magyar (1868) jogszabályok hatására született, de eredeti elemeket is tartalmazott. Érdekes módon néhány pap a nyilvánosság előtt és a törvény parlamenti vitája során is kiállt a törvény mellett. Bővebben: Ana Biočić: *Katolički svećenici i liberalizacija školstva u Trojednoj Kraljevini 1874. godine*. *Časopis za Suvremenu Povijest* 3 (2018) 623–654.

jelentette, hogy nem a bán és a horvát törvényhozás, hanem a magyar kormány felügyelte a szerb ortodox egyházat, ez pedig megkérdőjelezte a jogszabály alkotmányosságát. Korábban, az 1874. évi iskolatörvény vitája során a szerb képviselők mentesítést kértek a szerb iskolák számára a jogszabály alól, arra hivatkozva, hogy az szerbek horvátosításához vezet majd. Az 1887. évi törvény tehát alkotmányellenes helyzetet teremtett, mivel a horvát-magyar kiegyezés a horvát törvényhozó és végrehajtó hatalomnak autonómiát biztosított az oktatás és a törvényhozás területén.³⁰

A kultúrában, a tudományban és a gazdaságban betöltött szerepük mellett a papok pártvezetőként (Strossmayer³¹ állt a horvátországi Nemzeti Liberális Párt, Pavlinović a dalmáciai Nemzeti Párt élén), a báni konferenciák tagjaként, főispánként, parlamenti képviselőként vagy bánhelyettesként aktívan részt vettek a politikában is.³² A zágrábi püspökök a feudalizmus eltörléséig gyakran bánként szolgáltak.³³ A horvát rendi gyűlésen helyet kaptak a főpapok és a káptalan képviselői, az 1848 után létrejövő népképviselési parlamentben pedig megmaradt a *virilis* tagok intézménye, ami a püspököket, a káptalan képviselőit és az egyházi konzisztóriumokat foglalta magában.³⁴ Az 1861. évi választási rend *virilis* tagként vette számba a zágrábi érseket, a karlócai metropolitát, az egyházmegegyés és címzetes püspököket, valamint a káptalan és a konzisztóriumok képviselőit.³⁵ Az 1867. évi horvát szabor szervezetéről szóló ideiglenes törvény után azonban csak a zágrábi érsek, és a metropolita, a vránai perjel és a zágrábi káptalan képviselője kapott meghívót a törvényhozásba, a címzetes püspökök és a káptalanok már nem.³⁶ Érdemes azonban megjegyezni, hogy a magas census ellenére a papság a közvetlen szavazati joggal rendelkezők csoportjához tartozott.³⁷

- 30 Dalibor Čepulo: *Prava građana i moderne institucije. Europska i hrvatska pravna tradicija*. Zagreb, 2003. 172–176.; Nives Rumenjak: *Politička društvena elita Srba u Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća. Ušpon i pad Srpskog kluba*. Zagreb, 2005. 143–171.
- 31 Strossmayer püspök a Reichsrat, valamint 1860–1861-ben a báni konferenciák tagja volt, illetve 1861 januárjától 1862 áprilisáig Verőce [Virovitica] főispánjaként [veliki župan] szolgált. Slavko Slišković: *Hrvatski katolicizam 19. stoljeća*. In: *Temelji moderne Hrvatske*, 246–249; Rudolf Horvat: *Najnovije doba hrvatske povijesti*. Zagreb, 1906. 160.
- 32 A báni konferenciák tagjai – köztük Strossmayer, Haulik, Vjenceslav Soić, valamint Đuro Smičiklas püspökök – prominens politikai és közéleti szereplők voltak. Agneza Szabo: *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860–1873., I. društvena struktura nosilaca političkih i privrednih institucija*. Zagreb, 1987. 22–23.
- 33 Például Franjo Baltazar Thauszy és Esterházy Imre a 18. században vagy Maksimijan Vrhovac és Juraj Haulik a 19. században.
- 34 Az 1848. évi választási rendre lásd *Novine Dalm. hrv. slavonske* 1848. május [svibnja] 18. 197–198. Ugyanezeket a neveket említi az 1861. évi választási rend. Bővebben lásd Jasna Turkalj – Vlasta Švoger: „Zdrav temelj za razvitek parlamentarnog života?” *Poslovnici Hrvatskog sabora (1861–1918)*. Zagreb, 2022. 62–63.
- 35 Az 1861. évi horvát-szlavón parlament választási rendjének nyomtatott változata: Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts (= HR-AHAZU-45) M. Mrazović. XV-46-B 1a. Spisi u vezi Sabora. kut. 7.
- 36 Az 1867. évi parlament szervezetéről szóló ideiglenes törvény nyomtatott változata megtalálható: HR-AHAZU-45. M. Mrazović. XV-46-B 1b. Razni proglassi, govori, peticije, apeli, zakoni i zakonski nacrti. kut. 7.
- 37 Lásd az 1867., 1875., 1881. és 1910. évi választási törvényeket. A parlament 1867. évi szervezetéről szóló ideiglenes törvény nyomtatott változatát és az 1875. július 6-i törvényt lásd HR-AHAZU-45. M. Mrazović. XV-46-B 1b. Razni proglassi, govori, peticije, apeli, zakoni i zakonski nacrti. kut. 7; *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*. Komad XII. Nr. 43. [Zagreb, 1881.] 311; *Sbornik zakna i naredaba valjanih za Kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*. Komad VI. Nr. 41. [Zagreb, 1910.] 702.

A papság erőteljes politikai tevékenysége a 19. században vitathatatlan volt, azonban katolikus politikai pártok mégsem jöttek létre. Ez azzal magyarázható, hogy a papság nem képviselt egységes politikai álláspontot, tagjaik különféle politikai csoportosulásokban vettek részt. Az alkotmányosság visszaállítása, azaz 1860 után, az első politikai pártok – már ha egyáltalán annak nevezhetjük azokat, hiszen nem volt szilárd szervezetük – megalakulásának korai szakaszában két párt uralta a horvát közeletet. Az egyik a Nemzeti Liberális Párt volt, melyet Strossmayer püspök vezetett a kiegyezésig, amikor visszavonult a politikai életből, a másik a Nemzeti Alkotmánypárt, ahol az unionisták tömörültek, akik a Magyarországgal való szorosabb szövetséget szorgalmazták, és akiket a konzervatívabb körök, vagyis a földbirtokos arisztokrácia, illetve a polgárság, az értelmiség és a papság egy része is támogattak. A papság elsősorban a Nemzeti Pártot támogatta.³⁸ Az Unionista Párt a kiegyezést követően meggyengült, és szerepét a Khuen-Héderváry Károly bán vezetésével egyre nagyobb támogatottságra szert tevő Nemzeti Liberális Párt vette át, amelyet az egyháziak, elsősorban a főpapok is támogattak.³⁹ Josip Strossmayer egykori politikáját az anyapártról leváló Független Néppárt folytatta.⁴⁰

Az 1880-as éveket követően annak ellenére megnőtt a papok száma a Jogpártban, hogy vezetője, Ante Starčević liberális nézeteket vallott a vallásról, és azt magánügynek tekintette.⁴¹ A zágrábi érsekek példája jól szemlélteti a papság politikai széttagolódását. Haulik érsek például elfogadta az 1863-ban alapított Független Néppárt politikáját, amely Ausztriát támogatta,⁴² később pedig az unionista politikához csatlakozott.⁴³ Josip Mihalović közel állt a magyar uralkodó körökhöz,⁴⁴ míg Antun Bauer az első világháború előtt

38 Az 1867. évi parlamenti választásokon például a 11 pap képviselőjelölt közül nyolc a Nemzeti Liberális Párt listáján szerepelt. Vö. Ana Biočić: *Svećenici u politici. Djelovanje katoličkih svećenika u Hrvatskom saboru*. Zagreb, 2018. 164–184., 203–251.

39 Lásd Branko Ostajmer: *Narodna stranka u Slavoniji i Srijemu 1883–1903*. Zagreb, 2018. 225–233.

40 Egészen pontosan Khuen-Héderváry Károly alatt a Nemzeti Párt az egykori unionisták és az egykori Strossmayer-féle Nemzeti Párt kormányzattal együttműködni kívánó politikusaiból állt össze. Ám ez csak az 1880-as években alakult így, időközben Ivan Mažuranić bán idején (1873–1880) a Strossmayer alapította Nemzeti Pártnak volt többsége a száborban

41 Starčević fő politikai célja a független horvát nemzet megteremtése volt, a vallási kérdéseket pedig liberális szemlemben kezelte. Jasna Turkalj: Vjerska problematika u pravaškom tjedniku „Hervatska” 1871. godine. *Povijesni Prilozi* 64 (2023) 317–358.; Jasna Turkalj: Liberalni nacionalizam Ante Starčevića. In: *Zbornik radova 6. Strossmayerovih dana*. Ed. Ivica Mandić. Đakovo, 2008. 70.; Mirjana Gross: O nacionalnoj ideologiji Ante Starčevića i Eugena Kvaternika. *Časopis za Suvremenu Povijest* 4 (1972) Nr. 1. 25.; Mirjana Gross: *Izorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*. Zagreb, 2000. 595–612.; Jasna Turkalj: *Pravaški pokret 1878. – 1887*. Zagreb, 2009. 446457.

42 Vera Ciliga: O političkim koncepcijama i djelatnosti Samostalne narodne stranke 1863–1865. *Časopis za suvremenu povijest* 7 (1975) Nr. 2. 37–59.; Agneza Szabo: Govori zagrebačkog nadbiskupa Jurja Haulika u Hrvatskome saboru 1861. te 1865.–1867. godine. *Tkalčić* 1 (1997) 487–561.

43 Biočić: *Svećenici u politic*, 47–48., 50.

44 Mihalović érseket azzal vádolták, hogy a plébániák elosztásánál arra törekedett, hogy a politikai ellenzék támogatói örökös káplánok maradjanak. Mint korábban említettük, egy Strossmayer püspöknek írt leveleiben ellenezte Ivan Tkalčić konzisztórium tanácsadói kinevezését, mert „a legutóbbi parlamenti választásokon teljesen hűtlenül viselkedett, és túlságosan belement a politikai agitációba, ellentétben a mi magas kormányunkkal”. *Korespondencija Rački Strossmayer*. I–IV. Ed. Franjo Rački – Josip Juraj Strossmayer – Ferdo Šišić. Zagreb, 1928–1931. II. 419. A parlamentben David Starčević jobboldali képviselő azzal vádolta az érseket, hogy azok a papok, akik az ellenzékre szavaznak, nem kaphatnak plébániát, mert a bán nem

elfogadta a „milinovci”, azaz a Jogpárt azon frakciójának elképzeléseit, amely a jugoszláv egység megteremtését tűzte ki célul.⁴⁵

Voltak olyanok is, akik a Monarchiában maradást támogatták, és a Jogpárt egy másik frakciójához csatlakoztak, azaz Starčević Horvát Jogpártjához, pontosabban annak „frankovci” irányonalához, amely Josip Frankról nyerte a nevét. E csoport egyik kiemelkedő alakja Josip Stadler szarajevói érsek volt.⁴⁶ A 20. század előestéjén, az 1897. évi országgyűlési választások előtti kampányban a vallási kérdés fontos szerepet játszott a népszerűtlen bán elleni küzdelemben, valamint annak propagálásában, hogy a Magyarországon 1894-ben és 1895-ben elfogadott liberális törvények veszélyeztetik az egyházat és a vallást. A kormánypárttal szemben érveként szolgált, hogy Khuen-Hederváry bán a budapesti közös parlamentben (*Zajednički sabor*) támogatta a polgári házasságról szóló törvényt. Ezért aztán nem meglepő a katolikus papság erőteljes tevékenysége az Egyesült Ellenzék soraiban, ami a Jogpártot és a Független Néppártot foglalta magában.⁴⁷ A katolikus egyház fokozott aktivitása a századfordulón az első horvát katolikus kongresszuson, majd 1903-ban a horvát katolikus mozgalomban mutatkozott meg. A mozgalomba a laikusokat is bevonták, az iskolai és diákegyesületeken, valamint különféle kiadványon keresztül. Az első horvát katolikus párt csak a Monarchia összeomlása után alakult meg, amikor a horvát katolikus mozgalmon belül a jugoszlávizmus eszméje felé orientálódó szervezet, a Seniorat⁴⁸ elindította a Horvát Néppártot. Ez a párt mind az új államot, mind az egyházi egységet támogatta, de soha nem ért el jelentős parlamenti sikert.⁴⁹

hagyja jóvá az ilyen kinevezéseket. Lásd *Saborski dnevnik Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije godina. II. 1884–1887*. Zagreb, 1887. 701. Mihalović érsek kapcsolatot tartott fenn Jovan Živkovićcsal és Petar Pejačević bánnal, hogy tájékoztassa őket a papok politikai nézeteiről. Vizsgálatokat és áthelyezéseket rendelt el az ellenzéki papok körében. Erről a sajtó is írt, illetve Strossmayer püspök szintén figyelmeztette Seartin Vannutelli pápai nunciust, hogy az érsek az ellenzék soraiba megválasztott papoktól megtagadja a plébániáikról való eltávolozást, és azt inkább „a hozzá hasonlóan gondolkodóknak” engedélyezi. Strossmayer tehát nagyon negatívan ír Vannutellinek Mihalovićról. Turkalj: *Pravaški pokret*, 140., 153., 203.; *Korespondencija Josip Juraj Strossmayer. Serafin Vannutelli 1881–1887*. S. a. r. Josip Balabanić – Josip Kolanović. Zagreb, 1999. (Monumenta Croatica Vaticana. Posebna Izdanja 1) 107., 131.

- 45 Zlatko Matijević: *Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države 1918–1921. Povijesni Prilozi* 5 (1986) 14., 17–18.; Zlatko Matijević: *Politička orijentacija Hrvatskoga katoličkog pokreta u posljednjim godinama postojanja Austro–Ugarske Monarhije i prvim danima stvaranja Kraljevstva SHS (1903–1918). Društvena Istraživanja* 10 (2001) Nr. 1–2. 153–154. Bauer első világháború alatti tevékenységére és a háborúhoz való hozzáállására lásd Domagoj Sremić: *Poslanice zagrebačkog nadbiskupa dr. Antuna Bauera u vrijeme Prvog svjetskog rata. Cris* 17 (2015) Nr. 1. 155–161.; N. Kolarek: *Nadbiskup dr. Antun Bauer. Katolički List* 88 (1937) 600.
- 46 Zoran Grijak: *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*. Zagreb, 2001. 454–525.
- 47 Bővebben lásd Stjepan Matković: *Izbori za hrvatski sabor 1897. godine, afirmacija Khuenove autokracije. Časopis za suvremenu povijest* 29 (1997) Nr. 3. 478–479.; Ana Biočić – Jasna Turkalj – Anamarija Žunabović Juričić: *Prilog političkom djelovanju svećenika pravaša. Juraj Žerjavić zastupnik u Hrvatskom saboru (1897–1902). Zbornik Odsjeka za Povijesne Znanosti Zavoda za Povijesne i Društvene Znanosti Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti* 36 (2018) 177–214.
- 48 A Seniorat egyfajta elit szervezet volt a horvát katolikus mozgalmon belül, amely katolikus világi és egyházi értelmiségiekből állt. A szervezet jobbra támogatta a jugoszláv politikát, és aktívan részt vett a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság létrehozásában. Zlatko Matijević: *Hrvatski katolički seniorat i politika (1912–1919). Croatica Christiana Periodica* 24 (2000) Nr. 46. 121–162.
- 49 Zlatko Matijević: *Hrvatski katolički pokret i politika (1903–1929). Croatica Christiana Periodica* 25 (2001) Nr. 47. 181–205.

A 19. században nem valósult meg a horvát országok területi integrációja, ami előfeltétele lett volna a további társadalmi reformoknak, ideértve a katolikus egyház államon belüli emancipációját is. Ennek következtében elmaradtak az egyház és az állam közötti konfliktusok, ez pedig lehetővé tette a papok aktív részvételét a közéletben és a politikai életben. Így az egyháziak a kulturális, tudományos, oktatási és gazdasági intézmények létrehozásával és támogatásával, valamint az írástudás és a nyelvi egységesítés munkájával segítették a modern horvát nemzet felépítését, ami a nemzeti integrációban valósult meg. Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásával és a Jugoszláv Királyság megalakulásával az egyház és az állam között az a fajta együttműködés, ami a „hosszú 19. században” megszokott volt, végérvényesen elmúlt. A katolicizmus többé már nem számított domináns vallásnak, és ettől fogva az egyház és az állam közti kihívások megoldására, valamint jogi státuszának rendezésére helyezte a hangsúlyt.

Fordította Varga Krisztina, szakmailag lektorálta Sokcsevits Dénes.

CONTENTS

STUDIES

József Csermelyi The False Charter of Bishop János Gosztonyi?	189
Miklós Fóti The Danube Captaincy of the <i>Vilayet</i> of Buda in the 16th Century	201
Éva Sz. Simon The Birth of a Borders <i>Sancak</i> – Szigetvár. The Logic of the Development of the Ottoman Civil and Military Administration through the Example of the Donations of the Szigetvár <i>Sancak</i>	221
Sándor Gebei The Enactment of the <i>Pragmatica Sanctio</i> in the Principality of Transylvania	243
Ana Biočić Church and State in 19 th Century Croatia	261
Vilmos Erős History, Philosophy and Anti-Semitism. The 19 th Century's Intellectual History of Elemér Mályusz. Source Publication and Interpretation	273
Ferenc Neuspiller Natural Gas or Sanctions? Italian–Soviet Relations during the Little Cold War	293

IN MEMORIAM

Zoltán Kaposi István Orosz (1935–2024)	315
---	-----

E számunk szerzői

Ana Biočić, segédprofessor, Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet [Zágrábi Egyetem, Katolikus Teológiai Kar] ● Csermelyi József, levéltáros, Evangélikus Országos Levéltár ● Erős Vilmos, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Középkori, Kora újkori Magyar Történelmi és Segédtudományi nem önálló Tanszék ● Fóti Miklós, tudományos segédmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Turkológiai osztály ● Kaposi Zoltán, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar ● Gebei Sándor, professor emeritus, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Ókori, Középkori és Kora Újkori Történelmi Tanszék ● Neuspiller Ferenc, történész ● Sz. Simon Éva, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

(HUN-REN BTK TTI = HUN-REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

**HUN
REN**

**BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET**

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

